

УДК 316.66:2-384

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ДУХОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ЕМПІРИЧНИЙ АСПЕКТ

Коструба Н.С., к. психол. н.,
лаборант кафедри загальної і соціальної психології та соціології
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті представлено емпіричне дослідження особливостей комунікативних умінь як ключових для майбутньої професії студентів духовних вищих навчальних закладів. Продемонстровано статистично значимі відмінності комунікативної компетентності у студентів різних спеціальностей (богослов'я, релігієзнавство та психологія) духовних та світських вищих навчальних закладів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, студенти-богослови, духовні ВНЗ, священнослужитель.

В статье представлено эмпирическое исследование особенностей коммуникативных умений как ключевых для будущей профессии студентов духовных вузов. Продемонстрировано статистически значимые различия коммуникативной компетентности у студентов разных специальностей (богословие, религиоведение и психология) духовных и светских вузов.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, студенты-богословы, духовные вузы, священнослужитель.

Kostruba N.S. FEATURES COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF RELIGIOUS UNIVERSITIES: EMPIRICAL ASPECT

The article analyses an empirical study of the peculiarities of communicative skills of religious universities' students. Statistically significant differences of communicative competence of students of different specialties (theology, religious studies and psychology) spiritual and secular universities were empirically detected.

Key words: communicative competence, students of theology, religious universities, priest.

Постановка проблеми. Актуалізація дослідження духовних вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) пов'язана з офіційним введенням до переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців «Богослов'я (теології)» (у 2010 р.). До цього часу спеціалісти у цій галузі навчалися тільки у духовних ВНЗ. Тому з'ясування особливостей професійного становлення майбутніх священнослужителів сприятиме оптимізації навчального процесу студентів світських ВНЗ, котрі навчаються за напрямом «богослов'я», й удосконаленню професійної підготовки студентів духовних ВНЗ.

Особливістю підготовки богословів у духовних ВНЗ є те, що значна частина усіх випускників (залежно від сповідуваної ними релігії), влаштовуються працювати в церкві або мечеті. Саме тому в межах нашого дослідження ми передбачаємо, що основною професійною діяльністю випускників духовних ВНЗ є священнослужіння. Словник української мови визначає, що священнослужитель – це служитель релігійного культу (диякон, священник, єпископ) у православній церкві; взагалі особа, що здійснює богослужіння. Діяльність священнослужителя передбачає посередництво між Богом і людьми, тобто це постійна робота з людьми і безпосереднє спілкування з ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наше дослідження здійснене у межах комплексного вивчення особливостей професійного становлення майбутніх священнослужителів, у межах якого, враховуючи виокремленні специфічні діяльності (здійснення таїнств, богослужіння, моральне керівництво прихожанами та організацію внутрішнього церковного життя), а також соціономічну спрямованість професії, одним із провідних результатів професійного становлення майбутніх священнослужителів визначено комунікативну компетентність як уміння спілкуватись із вірянами різного віку, статусу та професії [Коструба, 2018].

Поняття «комунікативна компетентність» уперше було використано О.О. Бодальовим [Бодалев А.А., 1996] як здатність установлювати і підтримувати ефективні контакти з іншими людьми за умов наявності внутрішніх ресурсів (знань і умінь). Комунікативна компетентність також розглядається системою внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в певному колі ситуацій міжособистісного впливу. Термін «комунікативна компетентність» складається з двох слів, поєднання яких означає «компетенція у спілкуванні». Цей простий лексико-семантичний аналіз розкриває той факт, що центральним словом у цьому терміні є «компетентність» [Vesna Bagarić].

Комунікативну компетентність (як здатність до розуміння і подолання комунікативних бар'єрів) розглядають Jessica Gregg та Somnath Saha. Зокрема автори розглядають проблему нерозуміння між медиками і пацієнтами у сфері охорони здоров'я [Gregg]. Дослідження демонструє, що у роботі професіоналів, які дбають про фізичне, психічне чи духовне життя людей, дуже важливо розуміти не лише слова один одного, а й те, який зміст вкладає пацієнт, коли він чи вона говорить. Із цієї точки відліку існує більша можливість не тільки розпізнати те, що нам безпосередньо говорять, але й зробити правильні припущення щодо прогалів у наших знаннях та практиці.

Формування комунікативної компетентності у студентів-богословів у духовних ВНЗ розпочинається на етапі оволодіння професійними знаннями та вміннями. Так, на першому та другому курсах студенти вивчають предмет «церковне читання». Так, крім елементарної техніки мовлення, у студентів на цьому етапі формується мотиваційний компонент комунікативної компетентності – потреба в позитивних контактах, уявлення про цінності спілкування та його цілі. На етапі реалізації у майбутніх священнослужителів активно розвиваються комунікативні вміння. Успіх їхньої професійної комунікації залежить від уміння налагодити контакт із вірянами, системності викладу, аргументації, логіки, вміння керувати увагою, заохочувати, передбачати розбіжності, знімати емоційне напруження в спілкуванні та усувати бар'єри.

Постановка завдання. Метою статті є емпіричне дослідження особливостей комунікативної компетентності студентів духовних ВНЗ (майбутніх священнослужителів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричне дослідження здійснено впродовж 2014–2015 рр. Вибірку склали 152 студенти (майбутні священнослужителі), середній вік яких становить 18,4 років, що опановують спеціальність 041 «богослов'я», з Рівненської духовної семінарії, Київської та Волинської православних богословських академій (духовних ВНЗ) Української православної церкви Київського патріархату (далі – УПЦ КП). Із них 27 студентів I, 40 – II, 31 – III, 17 – IV, 22 – V та 15 – VI курсу навчання.

Комунікативна компетентність (як складний за структурою комплекс умінь міжособистісної комунікації) діагностується за допомогою методики комунікативних умінь під авторством Л. Міхельсона, що перекладена і адаптована Ю.З. Гільбухом [Кривцова С.В., с.157].

Вивчення комунікативної компетентності (як однієї із ключових професійних якостей майбутнього священнослужителя) ми здійснювали шляхом виявлення ключових реакцій студента у різних комунікативних ситуаціях, де переважає залежний, компетентний чи агресивний тип реагування. Так, у більшості опитаних студентів-богословів (50,1%), виявлено компетентний тип реагування у комунікативних ситуаціях – здатність до адекватного реагування на поведінку оточуючих, уміння вступати в контакт з іншими людьми, виражати позитивні почуття й оцінки щодо них, звертатися за допомогою та підтримкою і самому її надавати, контролювати себе в конфліктних ситуаціях тощо. Залежну реакцію у ситуації комунікації продемонструвало 33,1% досліджуваних, що характеризує їх особистостями із залежними поглядами, оцінками та поведінкою від впливу інших людей у ситуації спілкування. Агресивний тип реагування виявлено у 16,8% студентів-богословів, тобто вони схильні до проявів різкості, роздратування, гніву, категоричності суджень, негативних оцінок людей і подій (рис. 1). Зважаючи на специфіку діяльності священнослужителя, прояви залежності чи агресивності у комунікації є неприпустимим для представника цієї професії.

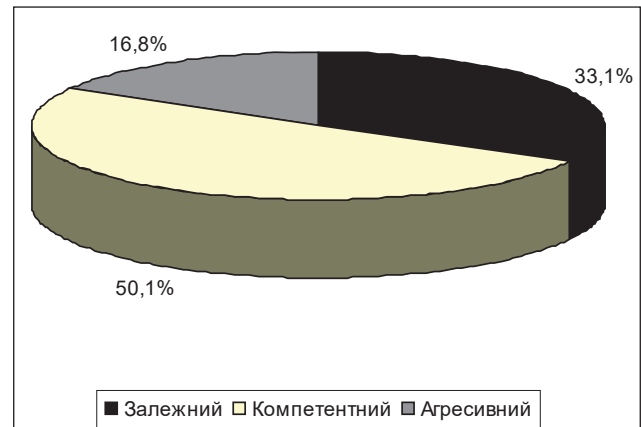

Рис. 1. Особливості комунікативної компетентності студентів майбутніх священнослужителів, %

Детальніше дослідження комунікативної компетентності студентів-богословів ми здійснювали шляхом виявлення окремих комунікативних умінь (рис. 2). Упевнено проявляють уміння надавати і приймати знаки уваги (компліменти) від однолітків 65,1% опитаних студентів, залежний тип поведінки у межах цього вміння зазначило 26,3% досліджуваних, агресивний – 8,6%. Реакція на справедливую критику упевнена у 56,6% студентів-богословів, залежна – у 30,9%, агресивна – у 12,5%. На несправедливу критику

компетентна реакція виявлена у 55,3% досліджуваних, залежна – у 33,6%, агресивна – у 11,2%. Компетентно реагують на провокуючу поведінку з боку співрозмовника 42,1% майбутніх священнослужителів, залежно – 36,2%, агресивно – 21,7%. Компетентно звернутись до однолітка з проханням можуть 59,8% студентів, залежно – 27%, агресивно – 13,2%. Упевнено відмовити на чуже прохання здатні 58,6% студентів-богословів, залежний тип поведінки у межах цього вміння зазначило 25% досліджуваних, агресивний – 16,4%. Надати підтримку компетентно можуть 77,6% опитаних, залежно – 17,1%, агресивно – 5,3%. Приймати співчуття і підтримку з боку однолітків компетентно здатні 60,5% студентів, залежно – 29,6%, агресивно – 9,9%. Уміння вступити в контакт з іншою людиною проявило 68,4% опитаних, залежний тип поведінки за необхідності прояву цього вміння продемонструвало 26,3% студентів, агресивний – 5,3%. Компетентна реакція на спробу вступити в контакт продемонструвало 53,9% студентів-богословів, залежну реакцію зафіксовано у 33,6%, агресивну – у 12,5%.

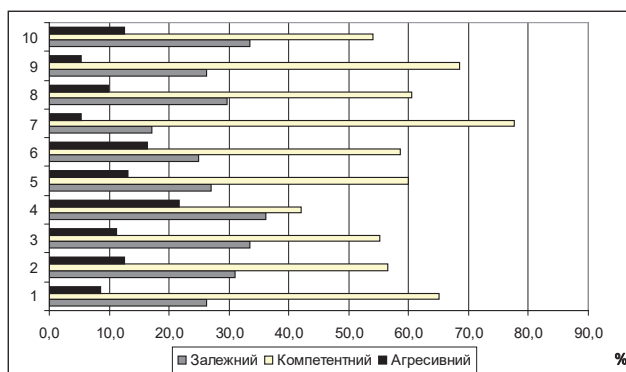

Рис. 2. Особливості комунікативних вмінь студентів майбутніх священнослужителів, %

Примітка 1. 1 – уміння надавати і приймати знаки уваги (компліменти) від однолітка; 2 – уміння реагувати на справедливую критику; 3 – уміння реагувати на несправедливую критику; 4 – уміння реагувати на провокуючу поведінку з боку співрозмовника; 5 – уміння звернутися до однолітка з проханням; 6 – уміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні»; 7 – уміння самому надати співчуття, підтримку; 8 – уміння самому приймати співчуття і підтримку з боку однолітків; 9 – уміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність; 10 – уміння реагувати на спробу вступити з тобою в контакт.

Також ми діагностували тип реакції студентів-богословів у різних комунікативних ситуаціях (рис. 3). Компетентно реагують на

позитивні висловлювання партнера 65,1% опитаних, залежно – 27,6%, агресивно – 7,2%. На негативні висловлювання більшість студентів-богословів (42,8%) проявили залежну комунікативну реакцію, компетентну – 38,2%, агресивну – 19,1%. У ситуаціях, коли до студента звертаються з проханням, 50,7% досліджуваних реагують компетентно, 28,9% – залежно та 20,4% – агресивно. Звичайна ситуація бесіди у 63,2% студентів-богословів викликає компетентну, у 30,2% – залежну та у 6,6% – агресивну реакцію. У ситуаціях необхідності прояву емпатії у 73% студентів-богословів виявлено компетентну, у 18,4% – залежну та лише у 8,6% – агресивну реакцію.

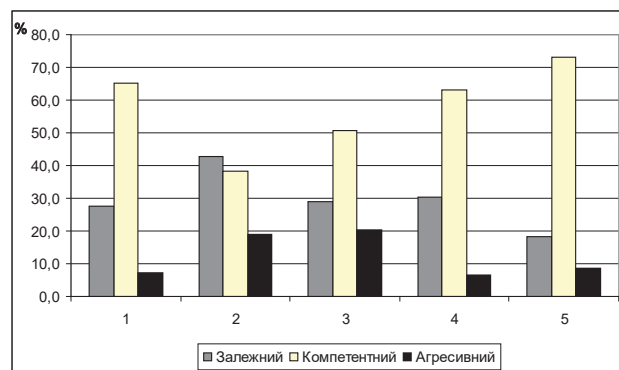

Рис. 3. Особливості комунікативної компетентності студентів майбутніх священнослужителів у різних комунікативних ситуаціях, %

Примітка 2. 1 – ситуації, в яких необхідна реакція на позитивні висловлювання партнера; 2 – ситуації, в яких необхідно реагувати на негативні висловлювання; 3 – ситуації, в яких звертаються з проханням; 4 – ситуації бесіди; 5 – ситуації, в яких потрібним є прояв емпатії (розуміння почуттів і станів іншої людини).

Отже, здійснений емпіричний аналіз комунікативної компетентності майбутніх священнослужителів дає підстави стверджувати, що лише половина опитаних демонструють компетентні реакції у комунікації, тобто здатність до адекватного реагування на поведінку оточуючих залежно від ситуації. Інша половина опитаних проявила агресивну чи залежну поведінку, що свідчить про недостатню розвиненість комунікативної компетентності у майбутніх священнослужителів. Загалом, найбільш розвиненими комунікативними вміннями у студентів-богословів є такі уміння: надавати і приймати знаки уваги (компліменти) від однолітка; звернутися до однолітка з проханням; самому надати співчуття, підтримку; самому приймати співчуття і підтримку з боку однолітків; вступити в контакт з іншою людиною, контактність. Часто майбутні

священнослужителі проявляють залежність у спілкуванні за необхідності реагування на справедливую чи несправедливу критику, на провокуючу поведінку з боку співрозмовника та на спробу вступити в контакт. Агресивність студенти зазвичай проявляють за необхідності відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні», а також відреагувати на провокуючу поведінку з боку співрозмовника. Комунікативну компетентність студенти-богослови найчастіше демонструють у ситуаціях, коли необхідна реакція на позитивні висловлювання партнера, прояв емпатії, а також звичайній ситуації-бесіди. Найчастіше залежну поведінку майбутні священнослужителі демонструють у ситуаціях, коли необхідно реагувати на негативні висловлювання, агресивну – коли звертаються з проханням. Отримані результати чітко демонструють те, із якими комунікативними ситуаціями слід попрацювати студентам для досягнення комунікативної компетентності.

Для більш детального аналізу отриманих даних ми розглянули особливості розвитку комунікативної компетентності майбутніх священнослужителів на усіх етапах професійного становлення (адаптації, оволодіння, реалізації) (рис. 4). Так, було виявлено, що на етапі адаптації 54,9% досліджуваних схильні проявляти компетентність у комунікації. Проте досить значна кількість студентів-богословів (29,8%) на цьому етапі продемонструвала залежний тип реагування у спілкуванні. Агресивність на етапі адаптації була виявлена у 15,4% досліджуваних. На етапі оволодіння компетентність проявило 49,3% студентів, залежність – 32,6%, агресивність – 18,3%. На етапі реалізації було виявлено 48,8% досліджуваних із компетентним, 35,6% – із залежним та 15,8% – із агресивним типом реагування у різних ситуаціях комунікації.

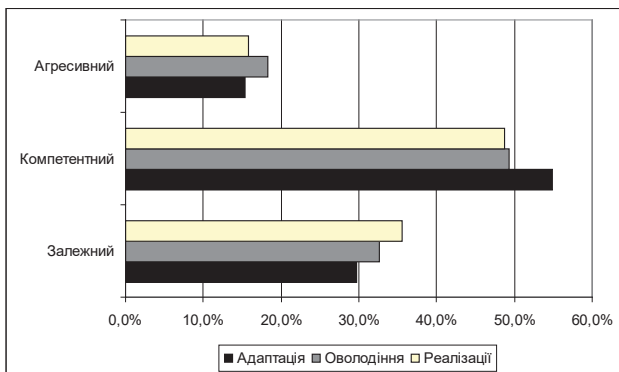

Рис. 4. Особливості комунікативної компетентності студентів майбутніх священнослужителів на різних етапах професійного становлення, %

Для виявлення специфічних особливостей комунікативної компетентності студентів-богословів ми здійснили емпіричне порівняння цих особливостей у студентів різних спеціальностей духовних і світських ВНЗ.

Добір експериментальної вибірки для здійснення порівняння особливостей професійного становлення викликав необхідність аналізу суміжних спеціальностей із богослов'ям. Серед суміжних спеціальностей до богослов'я ми обрали релігієзнавство та психологію. Богослов'я і філософія суміжні за специфікою світогляду, тільки філософія займається пошуком істини, а богослов'я її знає і сповідує. Психологія і богослов'я суміжні за своєю духовною складовою частиною, зокрема обидва ці вчення дбають про психічне і духовне благополуччя людини. Духовне зростання, дисципліна духу, високий сенс існування є спільними для усіх трьох зазначених спеціальностей.

Таким чином, дослідженням відмінностей професійного становлення студентів різних спеціальностей духовних та світських ВНЗ, що проводилось у 2014–2015 рр., було охоплено 277 студентів, середній вік яких складав 18,7 років. Із них 152 студенти-богослови склали експериментальну вибірку. Інші 125 студентів світських ВНЗ (50 студентів спеціальності «філософія» Національного університету «Острозька академія» та 75 студентів спеціальності «психологія» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки) склали контрольну вибірку.

Для виявлення статистично значимих відмінностей у показниках комунікативної компетентності студентів різних спеціальностей (богослови, психологи, філософи) ми вираховували H -критерій Крускала-Уоллеса. Отримані результати дають змогу вказувати про існування статистично значимих відмінностей між групами ($p < 0,001$), що відображені у таблиці 1.

Виявлено статистично значимі відмінності у показнику комунікативної компетентності ($H = 28,56$; $p < 0,001$) – провідного типу реагування у різних комунікативних ситуаціях. Компетентний тип реагування більшою мірою притаманний філософам ($R = 163,60$; $p < 0,001$), трохи меншою – психологам ($R = 159,15$; $p < 0,001$), відмінності у цих групах є несуттєвими. Найменш впевненими у комунікації (порівняно з іншими групами) виявилися богослови ($R = 120,97$; $p < 0,001$). Так, філософи та психологи достатньо добре володіють комунікативними вміннями надавати і приймати знаки уваги; реагувати на справедливую чи несправедливу критику, провокуючу поведінку; звертатися з

Таблиця 1

Відмінності у діагностичних показниках комунікативної компетентності у студентів різних спеціальностей

№	Показник	Спеціальність	Кількість, N	Середнє рангів, R
1	Комунікативна компетентність (N=28,56; p<0,001)	Богослови	152	120,97
		Психологи	75	159,15
		Філософи	50	163,60
		Загалом	227	

проханням; відмовляти на чуже прохання; надавати і приймати співчуття, підтримку. Щодо богословів, то через інституціональні обмеження (сувора церковна дисципліна, чіткий розпорядок дня, перебування під постійним наглядом, послух, часткова соціальна депривація) студенти не мають великого комунікативного досвіду і практики. Студентів учать усталеним послідовностям фраз і запитань, тобто чітко регламентують розмову священнослужителя з вірянами під час сповіді, настановчої розмови перед вінчанням, хрещенням тощо. Це сприяє формуванню залежного типу реакцій у різних комунікативних ситуаціях. Проте професійне спілкування богослова не обмежене лише такими регламентованими розмовами. На сучасному етапі розвитку України священнослужителі виступають на телебаченні, спілкуються зі студентами, солдатами, важкохворими, нарко- та алкозалежними, що викликає необхідність у комунікативно компетентних фахівців.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснений емпіричний аналіз особливостей комунікативної компетентності майбутніх священнослужителів на різних етапах професійного становлення дозволив виявити низку закономірностей. Так, кількість студентів із компетентним типом реагування у комунікації зменшується з кожним наступним етапом професійної соціалізації. Із залежним типом реагування спостерігається обернена тенденція: кількість студентів схильних до її прояву збільшується протягом навчання у духовних ВНЗ. Такі результати можуть бути пов'язані з поступовою канонізацією спілкування майбутніх священнослужителів. Наприклад, ситуація сповіді має цілком регламентований перелік питань, що значно обмежує можливості комунікації та збільшує залежність спілкування священника. Хоча регламентовані лише запитання, а слова заклику до

смирення і людяності священнослужитель підбирає сам. Агресивність (як стиль спілкування) має практично незмінні показники протягом усіх етапів професійної соціалізації, навіть дещо завищені на етапі оволодіння. Така ситуація демонструє відсутність цілеспрямованого впливу у ВНЗ на корекцію агресивності у спілкуванні.

Здійснене емпіричне порівняння особливостей комунікативної компетентності студентів різних спеціальностей дало можливість стверджувати, що на процес і результат професійного становлення впливає не лише специфіка обраної спеціальності, але й інституційні характеристики закладу, у якому воно відбувається. Так, було виявлено, що студентам-богословам із духовних ВНЗ (порівняно із психологами та філософами) притаманні нижчі показники комунікативних умінь, що проявляється у залежному типі реагування у різних комунікативних ситуаціях і свідчить про необхідність розвитку комунікативної компетентності таких студентів.

Перспективи дослідження вбачаємо у розробленні тренінгової програми розвитку комунікативної компетентності студентів духовних ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодалев А.А. Психология общения. Москва, 1996. 188 с.
2. Коструба Н.С. Психологічні особливості професійного становлення майбутніх священнослужителів: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 260 с.
3. Кривцова С.В. Подросток на перекрестке эпох. Москва: Генезис, 1997. 288 с.
4. Bagarić V., Djigunović J. Defining communicative competence. *Metodika*. 2007. Vol. 8, br. 1. P. 94–103.
5. Gregg J., Saha S. Communicative Competence: A Framework for Understanding Language Barriers in Health Care. *Journal of General Internal Medicine*. 2007. Vol. 22 (Suppl 2). P. 368–370.